

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94(100)"1914/1918"
314.151.3-054.73(497.473)"1914/1915"

Prejeto: 10. 4. 2016

Gašper Grahelj

univ. dipl. anglist in zgodovinar, Svete Barbare 11, SI-5280 Idrija

E-pošta: grahelj.gasper@gmail.com

Begunci v Idriji in okoliških vaseh v letih 1914–1915

IZVLEČEK

Po vojni napovedi Srbiji julija 1914 so avstro-ogrske čete začele prodirati proti jugu. Sredi avgusta je prišlo do prvih spopadov na planini Cer, na vzhodu pa je avstro-ogrska vojska hotela dopolniti uspeh Nemcev, zato je 23. avgusta začela z ofenzivo na reki Visli. V razmiku enega tedna se je monarhija bojevala na balkanski in vzhodni fronti, z začetkom bojev pa je prišlo tudi do vprašanja civilnega prebivalstva na ogroženih območjih. Begunce z ogroženih območij so naselili po notranjosti monarhije, med drugim tudi na Kranjsko, kjer so jih nastanili pri prebivalstvu. Bivali so tudi na območju današnje občine Idrija, in sicer dalmatinski begunci v občini Godovič, begunci iz Galicije in Bukovine pa v občinah Idrija, Spodnja Idrija, Godovič, Črni Vrh in Dole. Z begunci je povezano veliko dogodkov, od primera kolere do organizacije pouka v poljskem jeziku in številnih pritožb.

KLJUČNE BESEDE

prva svetovna vojna, begunci, občina Idrija, Galicija, Dalmacija

ABSTRACT

REFUGEES IN IDRIJA AND THE SURROUNDING VILLAGES IN THE PERIOD 1914–1915

Following the declaration of war on Serbia, the Austro-Hungarian troops began their advance towards the south and, by mid-August 1914, the first clashes erupted on the Cer Mountain. Towards the east, however, the Austro-Hungarian army started an offensive on the Visla River on 23 August, in an attempt to continue the momentum of the German triumph. Within the span of one week, the monarchy was fighting on both the Balkan and the Eastern Front, and the onset of hostilities also raised the question of the civilian population that inhabited the endangered areas. Refugees from these areas were resettled across the monarchy's interior, including Carniola, where they were taken in by local communities. The refugees were also accommodated in the area of the present-day Idrija; or, more precisely, those from Dalmatia were housed in the Municipality of Godovič and those from Galicia and Bukovina in the municipalities of Idrija, Spodnja Idrija, Godovič, Črni Vrh and Dole. Many events that took place during the period in question were related to refugees, ranging from a case of cholera and organising instruction in the Polish language to numerous complaints.

KEY WORDS

First World War, refugees, Municipality of Idrija, Galicia, Dalmatia

Začetek vojne¹

Sarajevski atentat na avstrijskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegovo ženo, vojvodinjo Hohenberg, 28. junija 1914 je dal Avstro-Ogrski povod za začetek vojne. 23. julija je monarhija izročila ultimatum kraljevini Srbiji. Zahteve so bile takšne, da jih Srbija ni mogla sprejeti, zato ji je 28. julija Avstro-Ogrska izročila vojno napoved. Srbijo je naslednji dan podprla carska Rusija, to pa je posledično v vojno vključilo še avstro-ogrsko zaveznico Nemčijo. Ta je 3. avgusta vojno napovedala tudi Franciji, nato pa jo je napadla preko nevtralne Belgije. To dejanje je v vojno vihro potegnilo še Veliko Britanijo.²

26. julija je avstrijski cesar izdal znameniti razglas »Mojim narodom«, ki je bil objavljen v vseh jezikih monarhije. Uvedena je bila splošna mobilizacija moških med 21. in 42. letom starosti. Ta prvi val mobilizacije je zajel okoli 30.000 Slovencev.³

Avstro-ogrsko vojska je takoj po vojni napovedi začela prodirati proti Srbiji. Sredi avgusta je prišlo do prvih spopadov na planini Cer. Na vzhodu je ruska vojska z ofenzivo začela že 8. avgusta. Po začetnih porazih so si nemške čete izborile zmagi pri Tannenbergu in Mazurskih jezerih. Avstro-ogrsko vojska je hotela dopolniti uspeh Nemcev, zato je 23. avgusta začela z ofenzivo na reki Visli.⁴ V razmiku enega tedna se je monarhija bojevala na balkanski in vzhodni fronti, z začetkom bojev pa je prišlo tudi do vprašanja civilnega prebivalstva na ogroženih območjih.

Idrija in druge občine ob začetku vojne

Dan po sarajevskem atentatu se je vest o tragičnem dogodku razširila po vsej monarhiji in prispela tudi v Idrijo. V *Izvestjih idrijske realke* so zapisali: »Dne 29. junija 1914 – na praznik sv. Petra in Pavla – je zaplapolala na realčnem poslopju črna žalna zastava, da oznani dijakom pretresujočo vest o nasilni smrti Njega c. in kr. Visokosti, presvetlega gospoda nadvojvode – prestolonaslednika Franca Ferdinanda in Njegove soproge, visoke gospe Zofije vojvodine plemenite Hohenberške. Istočasno so zavihrali črni prapori tudi z drugih javnih in zasebnih poslopij, in naše mesto – potopljeno v globoko žalost – je bilo tako kar najhitreje obveščeno o resničnosti strašne vesti, ki ji najprej nihče ni hotel verjeti. Od ust do ust je šla žalostna novica, da sta dne 28. junija 1914 dopoldne padla kot žrtvi zlobne roke cesarski princ in njegova soproga.«⁵

Ob razglasu splošne mobilizacije so svoje domove zapustili možje in fantje, vojska pa je mobilizirala tudi delovne konje in mule.⁶ V Črnem Vrhu so vpoklicani možje in fantje ob odhodu prepevali domoljubne pesmi. Na splošno je bilo navdušenje nad vojno precejšnje.⁷ Vse to pa se je dogajalo ravno v času, ko je bilo na poljih največ dela. Zato so morale poljska dela opravljati ženske, starejši in otroci. Kmetje iz okoliških občin so se na občino Idrija večkrat obrnili s prošnjo, da bi jim pomagala poiskati delovno silo. V zameno so ponujali dnino in hrano. Na poljih je ležal pridelek, ki bi tisto in prihodnja leta prišel še kako prav, delavcev, ki bi ga pospravili, pa ni bilo.⁸

Ob začetku vojne se ljudstvo še ni zavedalo, kaj vse ga čaka. Ob pomanjkanju delovne sile sta se vedno jasneje odražala splošno pomanjkanje in revščina. Zaradi tega je pogosto prihajalo do protestov. Na tem področju so bili v Idriji vse bolj aktivni rudniški delavci, ki so svoje nezadovoljstvo izražali v verbalnih napadih na rudniško upravo. Dlje kot je trajala vojna, več ljudi se je s prošnjo za pomoč obračalo na občino ali rudniško direkcijo. Lega mesta je aprovizacijo, organizirano preskrbovanje z življenjskimi potrebščinami, še otežila, saj mesto leži daleč od železnice, poleg tega pa je med vojno močno primanjkovalo cestnih transportnih sredstev.⁹

Kljub splošnemu pomanjkanju so oblasti državljane pozvale k dobrodelnosti in požrtvovalnosti za vojake na frontah. Po vsej Kranjski so začeli zbirati razne vrste živil, priboljške, pa tudi jedilni pribor, krpe, nogavice, rute itd. V Idriji je bil v pomoč vojakom na fronti ustanovljen ženski komite, ki je zbiral dobrine za oskrbo vojakov na fronti, v dobrodelne dejavnosti pa sta se vključili tudi čipkarska šola in ženska industrijska šola.¹⁰ V Spodnji Idriji se je dobrodelnim dejavnostim posvečala Marijina družba.¹¹

Ko so se začeli ranjeni vojaki vračati s front, so kranjska mesta postala tudi bolnišnice. Podatkov, kdaj so prvi ranjenci prispeli v Idrijo, sicer ni, vemo pa, da so bivali v stavbi ljudske šole in mestne realke.¹²

Državni zakon o varstvu civilnih oseb

11. avgusta 1914 je cesar Franc Jožef izdal državni zakon o varstvu civilnih oseb, ki so morale zaradi pričetka sovražnosti zapustiti svoje domove. Ta je določal, kako se mora prebivalstvo ravhati v krajih, ki so bili določeni za izpraznitev. Določal je tudi, kam mora prebivalstvo oditi, in sicer v begunska taborišča in v predpisane občine, ki pa niso smele nastaniti večjega števila za delo nesposobnih beguncev kot 2 %

¹ Članek je povzetek avtorjeve diplomske naloge *Idrija med prvo svetovno vojno: begunci v mestu in okoliških vaseh v letih 1914–1915*. Mentor: red. prof. dr. Božo Repe. Somentor: asistent dr. Peter Mikša. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2016.

² Nečak in Repe, *Prelom*, str. 63–65.

³ Prav tam, str. 90–92.

⁴ Prav tam, str. 66–76.

⁵ ZAL, IDR 67, t. e. 1, Izvestja.

⁶ Hodnik, Idrija v prvem letu, str. 24–25.

⁷ Batič, Začetek, str. 108.

⁸ Hodnik, Idrija v prvem letu, str. 26–28.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Svetlik, Pomoč, str. 124.

¹² Hodnik, Idrija v prvem letu, str. 26.

Državni zakonik o varstvu civilnih oseb (ZAL, IDR 102, Begunci, f. 10).

celotnega prebivalstva občine oz. 2000 oseb. Glede njihove preskrbe je določal: hrana, namenjena prišlekom, mora biti takšna, kakršna je hrana domačinov, vsekakor pa mora biti zadostna in okusna. Stroške njihove preskrbe je prevzela država, ki je občinam kot izvajalkam oskrbe nakazovala denar. Za odrasle begunce je dnevna odškodnina znašala eno krono, za otroke pa 60 vinarjev. Odškodnino so izplačevali prvega in petnajstega v mesecu.¹³

Prihod beguncev iz Dalmacije

Prvi so na Kranjsko prispeli begunci iz Dalmacije. O njih je *Slovenec* 23. septembra 1914 poročal: »Med naše ljudstvo je prišlo več Dalmatincev – pravoslavni Hrvati južno od Kotora, in Rusinov. Priporočiti te reveže usmiljenim srcem pišemo te vrstice. Niso vsiljivci, niso postopači, ali beračenja vajeni potepuhi, nego pošteni ljudje, ki so se s svojim pridnim delom živeli na svojih posestvih, ki jim je pa vojska za nekaj časa vzela dom in jih pognala po svetu. Kaj je vedela dalmatinska žena ob črnogorski meji prav na koncu Dalmacije o svetu. Črnogorske trdnjave in naše,

pa naše vojne ladje so se imele pričeti napadati: ni kazalo drugega, nego v naglici odstraniti ljudstvo, ki je prebivalo v vmesnih vaseh, kar ponoči, brez najpotrebnejše obleke, kar se je dalo urno so morali bežati in zdaj so pri nas.«¹⁴

Predvidevati je mogoče, da so bili prišleki pravoslavni Srbi in Črnogorci iz primorskega dela, ki danes spada k Črni Gori, takrat pa je bil kot del Dalmacije avstrijski. V tem predelu je imela Avstro-Ogrska izredno pomembno vojaško pomorsko luko v zalivu Boka Kotorska, ki je ni hotela izgubiti.¹⁵

Dalmatinske begunce je sprejelo več gorenjskih občin,¹⁶ bivali pa so tudi v občini Godovič. Ohranjen na župnijska kronika, ki jo je pisal tedanji godoviški župnik Janez Nepomuk Jelenc, opisuje žalost Dalmatincev, ki so bili prisiljeni zapustiti Dalmacijo in oditi v naše hladne kraje.¹⁷

Vest o prihodu dalmatinskih beguncev je v Idrijo prišla 26. avgusta 1914, ko je županstvo prejelo brzojavko, da iz Dalmacije prihaja 1000 beguncev, več-

¹³ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 11. 8. 1914.

¹⁴ *Slovenec*, 23. 9. 1914, str. 4.

¹⁵ Šega, V naše kraje, str. 53.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Podbersič, Begunci z vzhoda, str. 383.

Gattung des Telegrammes: Vrsta brzojavke:	Eingangsnummer (Dohodna št.): <i>129</i>	Die Telegraphenverwaltung übernimmt hinsichtlich der ihr zur Beförderung oder Bestellung übergebenen Telegramme keine wie immer geartete Verantwortung. Brzojavna uprava ne prevzema glede brzojav, izročeni je v svrhu odpošiljatve ali dostavljenja, nikake odgovornosti.
Dienstliche Angaben: Službene bilješke:	Telegramm – Brzojavka aus – iz	
<i>Županje Logatec</i> (Nr.) <i>34</i> (Taxw.) <i>34</i> (W.) <i>Ch</i> (aufgegeben) <i>190</i> um <i>190</i> Uhr <i>190</i> M. (Mittag.) <i>1000 Beguncen nemoma sine</i> <i>in otoci in Dalmaciji je radi pomanjkanja</i> <i>živil preskrbeti. V drugih občinah</i> <i>poročati je takoj brzojavno kobilu</i> <i>bi občina sprejela brezplačno ali</i> <i>proti kateri najmanjši plači</i> <i>Glavarstvo</i>		

D. S. Nr. 759. Deutsch-slovenisch. (Auflage September 1905.)

Brzojavka s sporočilom o prihodu dalmatinskih beguncev (ZAL, IDR 129, Splošno pisarniško poslovanje, f. 139).

noma žensk in otrok, ki jih bodo morale preskrbovati občine.¹⁸ Županstvu so naročili, naj sporoči, koliko beguncev bi občina lahko sprejela brezplačno oz. proti najnižji odškodnini ter kolikšnemu številu bi lahko omogočila delo, hkrati pa so zatrdili, da občina ne bo primorana sprejeti večjega števila beguncev kot 2 % vsega mestnega prebivalstva.¹⁹ Županstvo je odgovorilo, da bi lahko sprejelo največ 10 beguncev, nobenemu pa ne bi moglo ponuditi dela, saj je rudniško ravnateljstvo odpustilo vse nestalne delavce, poleg tega pa se je tudi izdelovanje čipk skoraj popolnoma ustavilo. Dela še za Idrijčane ni bilo dovolj, kaj šele za begunce. Poudarilo je tudi, da bi 2 % prebivalstva v primeru Idrije predstavljalo 122 oseb, tako veliko število prišlekov pa bi županstvo spravilo v veliko zadrego, saj že tako primanjkuje najpotrebnejših živil in prostorov za bivanje. Na koncu je županstvo še prosilo, naj se upošteva, da je mesto kar precej oddaljeno od železnice ter da nima praktično nobenih prometnih sredstev, kar bi pozimi že samo po sebi

utegnilo postati velik problem, saj prebivalstvo nima nikakršne zaloge živil.²⁰

Očitno so ti razlogi oblasti dovolj prepričali, da se v Idrijo niso odločile poslati nobenega dalmatinskega begunca. Idrija se je tako izognila dodatnemu bremenu v že sicer težkih časih, a le za nekaj tednov, saj so že konec septembra v mesto prispeli begunci iz Galicije. Občine Spodnja Idrija, Dole, Črni Vrh, Čekovnik in Vojsko o prihodu dalmatinskih beguncev niso prejele nobenega obvestila.

Prihod beguncev iz Galicije in Bukovine

Avgusta 1914 so se začeli boji na vzhodni fronti, ki je potekala na območju med Vislo in Dnestrom. Ruski vojski je konec avgusta in v začetku septembra uspelo prebiti avstro-ogrske položaje. Zasedla je velik del vzhodne Galicije, tudi prestolnico Lvov.²¹ Pred ruskim prodorom se je umaknilo na tisoče civilistov. Njihov cilj so bile dežele v notranjosti monarhije, tudi Kranjska, ki je prve prišleke sprejela v

¹⁸ ZAL, IDR 129, fasc. 139, Splošno pisarniško poslovanje, 26. 8. 1914.

¹⁹ ZAL, IDR 129, fasc. 139, Splošno pisarniško poslovanje, 3. 9. 1914.

²⁰ ZAL, IDR 129, fasc. 139, Splošno pisarniško poslovanje, 5. 9. 1914.

²¹ Šega, V naše kraje, str. 48.

Gattung des Telegrammes: Vrsta brzojavke:		Eingangsnummer } 159 Dohodna št. }		Die Telegraphenverwaltung übernimmt hinsichtlich der ihr zur Beförderung oder Bestellung übergebenen Telegramme keine wie immer geartete Verantwortung. Brzojavna uprava ne prevzema glade brzojavk, izročenih jej v svrhu odposiljatve ali dostavljenja, nikake odgovornosti.	
Dienstliche Angaben: Službene bilješke:		Telegramm – Brzojavka aus – iz		Aufgenommen von } auf Ltg. Nr. } Prevzeta iz } na progi št. } am 28. 190. am 28. 190. Uhr 12. M. 12. M. dne 28. 190. ob 12. ur. 12. ur. pol. durch } po }	
Nr. 59 št.		Taxworten 26 taks. bes. (W) Ch. (b.) sf.		{aufgegeben } 190 um {Uhr } M. {Mittag. {predana dne } ob {ur. } min. {pol.	
Ad 500 poljskih beguncev od Logatec kakaj kakih 60 oseb pridejo jutri odpo- slje vozove na postajo Logatec pripravite posebno za njih prehodno glavnostvo					

D. S. Nr. 759, Deutsch-slovenisch. (Auflage September 1905.)

Brzojavka s sporočilom o prihodu galicijskih beguncev (ZAL, IDR 129, Splošno pisarniško poslovanje, f. 139).

začetku septembra. Medtem ko so oblasti begunce v drugih deželah namestile v begunska taborišča, so bili na Kranjskem vsi naseljeni pri prebivalstvu.²² Časnik *Slovenec* je 10. septembra o njih poročal: »Ti ljudje torej pripovedujejo, da se je v Lvov že čulo grmenje topov, ko so se vršili boji 40 km daleč od mesta; ob vzhodnem vetru bi to ne bilo neverjetno. Že v tem času so začeli prvi vlaki voziti lvovsko prebivalstvo. Ljudje so se seveda vozili brezplačno, in sicer k sorodnikom, bogatejši kamor so sami hoteli, revnejše prebivalstvo pa so baje porazdelili med posamezne okraje in občine, kjer so preskrbljeni na državne stroške.«²³

Prvega oktobra je *Slovenec* poročal, da je na Kranjskem okoli 2600 beguncev,²⁴ do januarja 1915 pa se je to število povečalo na 5000.²⁵ *Slovenec* je še poročal, da so jih nastanili v okrajih Postojna, Logatec, Kranj, Kamnik, Radovljica, Ljubljanska okolica, Novo mesto, Krško, Črnomelj in Litija.²⁶

Idrija, ki je spadala pod logaški okraj, se tokrat ni mogla izogniti tej obveznosti. 28. septembra je mestno županstvo prejelo brzojavko, da mora od 500 beguncev, ki so prispeli v Logatec, sprejeti kakih 60. Naročeno je bilo tudi, naj zjutraj na postajo v Logatec pošljejo vozove, ki bodo prišleke pripeljali v Idrijo.²⁷

Naslednjega dne je mesto sprejelo 62 galicijskih beguncev. Od tega je bilo dvanajst družin: Stanislav Jodrtejewski z družino (dva odrasla in trije otroci), Henrik Pasieczna z družino (šest odraslih in dva otroka), Fran Plata z družino (štirje odrasli in dva otroka), Genovefa Witwicka z družino (trije odrasli in trije otroci), Kazimir Witwicki z družino (dva odrasla in trije otroci), Josip Szufra z družino (dva odrasla in dva otroka), Antonija Malvina Preiss z družino (dva odrasla), Andrej Kula z družino (dva odrasla in en otrok), Helena Soltejska z družino (dva odrasla in dva otroka), Eleonora Kosierska z družino (štirje odrasli), Gregor Mihowicz z družino (trije odrasli in trije otroci) ter Ignacij Szymanski z družino (štirje odrasli). Poleg družin sta v Idrijo prispela še Anton

²² Prav tam.

²³ *Slovenec*, 10. 9. 1914, str. 1.

²⁴ *Slovenec*, 1. 10. 1914, str. 5.

²⁵ *Slovenec*, 4. 1. 1915, str. 4.

²⁶ *Slovenec*, 1. 10. 1914, str. 5.

²⁷ ZAL, IDR 129, fasc. 139, Splošno pisarniško poslovanje, 28. 9. 1914.

[illegible]

Izkaz beguncev, nastanjenih v občini Dole (ZAL, IDR 102, Begunci, f. 10).

Stafiej in Karel Zielinski ter samci Teodor Czucz-
man, Josip Kedzierski in Adam Chomina.²⁸

Na tem mestu je pomembno poudariti, da je bila takratna delitev na občine drugačna od današnje. To je bilo v primeru beguncev zelo pomembno. Spodnja Idrija, Godovič, Dole, Črni Vrh, Čekovnik in Vojsko danes spadajo v idrijsko občino, leta 1914 pa je bilo vsako omenjeno naselje svoja občina. Ker so oblasti odredile, da mora vsaka občina na Kranjskem sprejeti določeno število beguncev, ti niso bivali le v Idriji, temveč tudi v naštetih naseljih oz. vaseh.²⁹

Na isti dan, torej 29. septembra 1914, so begunci prispeli tudi v Spodnjo Idrijo. Iz Logatca jih je pripeljal Ivan Močnik iz Srednje Kanomlje. Iz ohranjenih virov je razvidno, da je bilo prišlekov najmanj 28, in sicer: družina Šlipko (dva odrasla in trije otroci), družina Yendruč (pet odraslih), družina Cygan (dva odrasla in trije otroci), družina Simona Szura (pet odraslih in dva otroka), sestre Paulina in Kazimira ter sestre Paulina in Valerie, omenjata pa se še priimka Kodzierski in Zaguta.³⁰

Županstvo v Dolah je 3. septembra prejelo enak

poizvedovalni dopis, kot ga je županstvo v Idriji prejelo že 26. avgusta.³¹ Župan je na c. kr. okrajna glavarstvo v Logatec sporočil, da lahko občina sprejme 20 moških, ki bi bili sposobni za poljska in druga kmetijska dela, ter 2 žagarja, ki sta vajena dela na vodni žagi. Ljudi, ki jim ne bi mogli ponuditi dela, pa bi lahko sprejeli 18, vendar pod pogojem, da bi si sami preskrbeli prehrano in pohištvo, saj občina in posestniki tega nimajo na razpolago.³²

Županstvo je 28. septembra prejelo brzojavko z enakim sporočilom kot županstvo v Idriji, le število prišlekov se je razlikovalo. Na postajo v Logatec so morali poslati vozove, s katerimi so pripeljali 15 beguncev. Zanimivo je, da je to število manjše od tistega, ki ga je navedlo županstvo.³³

V občin Dole so prispeli Mihael in Marija Ruszalo iz Brodyja; Katarina, Branislav, Frančiška, Jožef in Johan Regucka iz Samborja; Marija, Helena, Anna in Michaline Chomiak iz Samborja; Branislav, Joanna in Michael Bortnik iz Lawoczne; Ana Piwko iz Sianskega. Družina Chomiak je bila rutenske narodnosti in pripadnica katoliške cerkve vzhodnega obreda, ostali pa so bili Poljaki in pripadniki rim-

²⁸ ZAL, IDR 129, fasc. 139, Splošno pisarniško poslovanje, 23. 10. 1914.

²⁹ ZAL, IDR 100, t. e. 8, a. e. 104.

³⁰ ZAL, IDR 99, Spisi 1912–1915, Dokumenti 1914.

³¹ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 3. 9. 1914.

³² ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 4. 9. 1914.

³³ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 28. 9. 1914.

skokatoliške cerkve. Mihael Ruszalo je bil po poklicu skladiščni delavec, Branislav Bortnik železniški ključavničar, Ana Piwko pa je bila kuharica. Mihael Ruszalo je ob prihodu posedoval 16 kron, ostali so bili brez denarja. Vsi so bili dobrega zdravja.³⁴ Črni Vrh je 29. septembra sprejel 20 galicijskih beguncev.³⁵

Tudi županstvo v Čekovniku je 3. septembra prejelo poizvedovalni dopis. Župan je bil mnenja, da občina ne more sprejeti nobenega begunca, in sicer zaradi majhnega števila prebivalstva in splošnega uboštva. Glede možnosti za delo je poročal, da je delo na polju skoraj že končano, da je večina delavcev zaposlenih pri gozdnem erarju³⁶ ter da drugih obrti v občini ni. Torej še en razlog proti prihodu beguncev.³⁷

Na pritisk c. kr. okrajnega glavarstva v Logatcu, ki ni bilo zadovoljno s prejetim odgovorom, je župan popustil in sporočil, da bi lahko v primeru najhujše nuje sprejeli pet ali šest oseb, po možnosti takih, ki bi bile sposobne za poljska dela.³⁸

Dober mesec po tem dopisovanju pa je prišlo do zanimivega obrata. C. kr. okrajno glavarstvo v Logatcu je županstvu sporočilo, da je begunce razdelilo med vse občine logaškega okraja razen treh. Občine Sv. Vid, Čekovnik in Vojsko so bile begunske dolžnosti oproščene zaradi hribovite lege in težke dostopnosti. Ker pa je pravično, da vse občine prispevajo k preskrbi beguncev, je okrajno glavarstvo predlagalo, da župan vsak mesec v Logatec pošlje primeren denarni znesek, ki bo porabljen za preskrbo prišlekov.³⁹

Županstvo je vse do poletja 1915 na okrajno glavarstvo pošiljalo mesečno vsoto 10 kron, čeprav je verjetno predstavljala veliko breme, saj jo je večkrat poslalo šele potem, ko je od okrajnega glavarstva prejelo pisni opomin.⁴⁰ Iz tega lahko sklepamo, da je mesečni denarni znesek pošiljalo tudi županstvo Vojsko.

V Godovič so begunci prispeli 9. oktobra pozno zvečer. Sprejel jih je župan Ivan Pagon, sledili sta večerja in namestitve. Prispelo je 10 beguncev: Mihael, Ana in Tedeus Bienkiewicz; Johan, Agnes in Aniela Wolaszyn; Julija, Janina in Julijan Duda ter Gregor Burecily. Župnik Jelenc je zapisal, da so vsi prišli ki razen Gregorja govorili poljsko ter da so bili pripadniki katoliške cerkve vzhodnega obreda. Gregor Burecily naj bi govoril rusinsko ter pripadal pravoslavni cerkvi. Vsi so bili dobrega zdravja.⁴¹

Nastanitev beguncev

Ko so bili ljudje prisiljeni zapustiti domove in oditi v begunstvo, je skrb zanje prevzelo ministrstvo za notranje zadeve, državna uprava pa je prevzela stroške nastanitve, prehrane in obleke.⁴² Županstva naj tako z nastanitvijo beguncev ne bi imela stroškov. Iz številnih dopisov pa je razvidno, da je bilo v takratnih razmerah težko dobiti prostore za njihovo nastanitev. V Idriji so bili begunci najverjetneje nastanjeni pri prebivalstvu po hišah in v rudarskem gledališču.⁴³ Županstvo v Spodnji Idriji je begunske družine Šlipko, Yendruch in Cygan nastanilo v hiralnico sv. Antona. Družina Szura je bila nastanjena v stanovanju v hiši št. 73, ostali pa najverjetneje po domovih domačinov. V svojem domu je eno begunko zagotovo gostil neki Kenda, ki je živel v hiši št. 49.⁴⁴ Županstvo Dole je prišleke nastanilo v dveh stanovanjih, in sicer pet v hiši Antona Sedeja v Dolah št. 10, preostalih deset pa v dveh sobah hiše v Jeličnem Vrhju št. 33, katere lastnica je bila Neža Hladnik.⁴⁵ V Črnem Vrhju so eno dekle namestili pri Žigonu št. 10, petčlansko družino pri Smrekarju št. 6, dve dekleti pri Dominiku št. 38 ter mater in hčer v Čukovi bajti št. 30. Dve družini in dva zasebnika je župnik nastanil v stanovanje v cerkveni hiši št. 51.⁴⁶ Za občino Godovič vemo, da je bila družina Bienkiewicz nastanjena na naslovu Godovič št. 4, družina Wolaszyn pa na naslovu Jelični Vrh št. 8.⁴⁷ Ostali begunci so najverjetneje ravno tako bivali pri prebivalstvu. Odprto ostaja vprašanje, kako so bili izbrani gostitelji beguncev. O tem, ali so bili gostitelji premožnejši kmetje in posestniki, ni podatkov.

Preskrba beguncev

Državni zakonik je določal, da so begunci upravičeni do dnevne odškodnine, in sicer po 1 krono za odrasle in 60 vinarjev za otroke.⁴⁸ Odškodnino so prejemale ljudje, ki so begunce gostili na svojem domu.⁴⁹ Kmalu pa so oblasti ugotovile, da je mogoče preživeti tudi z nižjo podporo, saj so višino prispevka znižale na 70 vinarjev za odrasle in 40 vinarjev za otroke do desetega leta.⁵⁰ Županstva so se morala predpisanih vsot držati in jih niso smela zniževati. Na splošno so morala vzdrževati primeren življenjski standard beguncev, saj so razmere na terenu prever-

³⁴ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci.

³⁵ Batič, Begunci, str. 125.

³⁶ Gozdni erar je gozd v lasti države. Delavci erarja so bili državni uslužbenici.

³⁷ ZAL, IDR 100, t. e. 8, a. e. 104.

³⁸ Prav tam.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ ZAL, IDR 100, t. e. 9, a. e. 105.

⁴¹ Podbersič, Begunci z vzhoda, str. 383–385.

⁴² Brodnik, Preskrba beguncev, str. 226.

⁴³ ZAL, IDR 129, fasc. 139, Splošno pisarniško poslovanje, 15. 11. 1914.

⁴⁴ ZAL, IDR 99, Spisi 1912–1915, Dokumenti 1915.

⁴⁵ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 1. 10. 1914.

⁴⁶ Batič, Begunci, str. 125.

⁴⁷ Podbersič, Begunci z vzhoda, str. 389.

⁴⁸ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 11. 8. 1914.

⁴⁹ Šega, V naše kraje, str. 50.

⁵⁰ ZAL, IDR 129, fasc. 139, Splošno pisarniško poslovanje, 10. 10. 1914.

3215.

Št. 3215.

R a č u n

za preskrbovanje v občini Idrija
se nahajajočih ~~62~~ 62 poljskih beguncev za čas
od 1. decembra do 15. decembra 1914.

Begunci so v preskrbi občine same.

Oskrbnina se je plačala:

za 40 odraslih po 70 vin. na dan od
1. do 15. decembra 1914 420 K 00 vin.
za 1 odraslega po 70 vin. na dan od
1. do 13. decembra 1914 9 " 10 vin.
za 21 do deset let stare otroke po
40 vin. na dan od 1. do 15. dec. 1914 126 " 00 vin.

Skupna svota za preskrbovanje znaša
tedaj za čas od 1. do 15. dec. 1914 555 K 10 vin.

Mestno županstvo v I d r i j i ,
dne 24. decembra 1914.
Župan:

Račun za preskrbo beguncev v občini Idrija (ZAL, IDR 102, Splošno pisarniško poslovanje, f. 139).

jali krajevni zdravniki in mestna policijska straža.⁵¹ Nekaterim se je določen znesek zdel prenizek, saj je okrajno glavarstvo že prve dni oktobra predlagalo, da bi se odškodnina za odraslo osebo zvišala. Odgovor c. kr. ministrstva za notranje zadeve je bil, da pod nobenim pogojem ne bo dvignilo odškodnine, saj se »s tem zneskom vrši celo na Dunaju preskrba beguncev brez zaprek«. ⁵² C. kr. ministrstvo za notranje zadeve se je odločilo zvišati dnevne odškodnine šele v začetku junija 1915. Takrat se je podpora za odrasle zvišala na 90 vinarjev, za otroke do desetega leta pa na 50 vinarjev. Oblasti so določile, da bodo odškodnine izplačevali za pol meseca vnaprej.⁵³

V Idriji so se vsote preskrbe gibale od okoli 550 kron v prvih mesecih do okoli 300 kron v zadnjih mesecih, ko je nekaj beguncev mesto že zapustilo.⁵⁴ V Spodnji Idriji so se zneski gibali od 130 do 270

kron.⁵⁵ Navedeni zneski so pokrili stroške za obdobje 14 dni oz. pol meseca. V občini Dole pa je županstvo stroške beležilo po hišah, torej je posebej vodilo evidenco za begunce v Dolah in za begunce v Jeličnem Vrhu. Medtem ko so za Idrijo ohranjeni samo zapisi stroškov, je županstvo Dole vodilo natančnejšo evidenco. Iz nje je razvidno, da so za preskrbo redko porabili toliko, kot je bilo odmerjeno na osebo. Pogosto se je zgodilo, da so to vrednost presegli ali pa so porabili manj. Deseterica beguncev v Jeličnem Vrhu je za obdobje pol meseca prejela 78 oz. 83 kron 20 vinarjev, porabili pa so od 55 kron takoj po prihodu do 102 kroni v zimskih mesecih, ko je kurjava predstavljala znaten strošek. Peterica beguncev v Dolah je za obdobje pol meseca prejela 48 oz. 51 kron, porabili pa so od 39 do 70 kron.⁵⁶

Nasploh dajo dokumenti županstva v Dolah najjasnejšo sliko poteka preskrbe. Zgodilo se je namreč, da je novembra c. kr. ministrstvo za notranje zadeve prejelo pritožbo glede preskrbovanja beguncev, zato je bilo županstvu v Dolah ukazano poročati, kako poteka preskrba. Vprašanja so se dotikala prehrane,

⁵¹ Šega, V naše kraje, str. 52.

⁵² ZAL, IDR 129, fasc. 139, Splošno pisarniško poslovanje, 10. 10. 1914.

⁵³ ZAL, IDR 129, fasc. 165, Splošno pisarniško poslovanje, 15. 6. 1915.

⁵⁴ ZAL, IDR 129, fasc. 139 in fasc. 165, Splošno pisarniško poslovanje.

⁵⁵ ZAL, IDR 99, Spisi 1912–1915, Dokumenti 1914 in 1915.

⁵⁶ ZAL, IDR 102, fasc. 8, Begunci.

St. 1161 ad.

P O T R D I L O

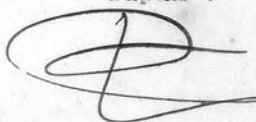
s katerim podpisano županstvo uradno potrjuje, da sme poljski begunec B r o n i s l a u s B o r t n i k stanujoč v Doleh št. 10 od vštete 4. novembra 1914 dalje do vštete 8. decembra 1914 vzeti v trgovini Antona Likar v Jeličnem vrhu št. 74 na račun tukajšne občine vsaki dan za 1 K 32 v blaga oziroma živeža.

Od vštete 9. decembra 1914 dalje pa lahko vsaki dan za 1 K 56 v. Ta živež je za njega, njegovo ženo Ivano Bortnik in za njegovega sina Mihaela Bortnik.

Županstvo občine Dole pri Idriji,

dne 26. oktobra 1914.

Župan :

Potrdilo, ki so ga begunci v Dolah potrebovali za prevzem blaga (ZAL, IDR 102, Begunci, f. 8).

stanovanja, kurjave, obleke in obutve ter drugih potrebščin.⁵⁷ Župan je opisal, kako je potekala preskrba. Za preskrbo s hrano so begunci dobili nakaznice oz. potrdila, s katerimi so v določeni trgovini prevzeli živila, županstvo pa je ta živila plačalo. Kuhali so si sami. Begunci, ki so stanovali v Dolah št. 10, so lahko v trgovini Antona Terčka na Veharšah vsak dan vzeli za 2 kroni 72 vinarjev živil. Poleg tega so vsak dan za vsoto 48 vinarjev prejeli mleko od Štefana Rejca. Ti begunci so v večini primerov porabili vso njim pripadajočo vsoto denarja, nekajkrat pa se je zgodilo, da so vzeli več, kot bi smeli. Begunci, ki so bili nastanjeni v Jeličnem Vrhu št. 33, so hrano prevzemali v trgovini Antona Likarja, in sicer v dnevni vrednosti 5 kron 20 vinarjev. Begunci od prebivalstva ali županstva niso prejeli priložnosti, saj je bil pridelek dokaj majhen.⁵⁸

Posestnik Anton Sedej je dal beguncem na voljo stanovanje na hišni številki Dole 10, poleg tega pa so imeli v brezplačni rabi dve postelji in nekaj kuhinjske posode. Beguncem v Jeličnem Vrhu št. 33 je

županstvo dalo stanovanje, najemnino, ki je znašala 20 kron na leto, pa je plačalo iz občinskih sredstev. V stanovanju so imeli pet postelj, okoliško prebivalstvo pa jim je posodilo nekaj kuhinjske posode.⁵⁹ Kurjavo so imeli begunci v Dolah brezplačno, saj so si drva pripravljali sami. Za begunce v Jeličnem Vrhu je drva preskrbelo županstvo. En voz drv je stal 4 krone.⁶⁰

Obleke in obutve županstvo beguncem ni preskrbelo, ker za to ni imelo sredstev, državne podpore pa so bile prenizke, da bi omogočale nakup česar koli drugega razen hranil.⁶¹ Glede ostalih stroškov je županstvo navedlo, da je begunce brezplačno pripeljal iz Logatca v občino. Omenja se tudi Terezija Brenc, ki je dvakrat ponudila brezplačno slamo za izdelavo slamnic. Na koncu je župan še poudaril, da so bile pritožbe beguncev malenkostne ter da so prošnjam, kolikor je bilo mogoče, hitro ugodili.⁶²

Pri preskrbi beguncev v Dolah ni šlo vedno brez zapletov. Trgovca Anton Terček je namreč že v začet-

⁵⁷ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 29. 11. 1914.

⁵⁸ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 3. 12. 1914.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Prav tam.

⁶² Prav tam.

ku oktobra za 11 kron 30 vinarjev presešel vsoto, ki je bila določena za preskrbo.⁶³ Županstvo ga je večkrat opozorilo, naj se drži predpisanih količin živil,⁶⁴ a ker tudi to ni zaleгло, se je odločilo, da bo od maja 1915 naprej beguncem njihove prispevke izplačevalo v denarju.⁶⁵

Vojaška podpora za preživljanje

Begunci in begunke, katerih očetje oz. možje so bili vpoklicani v vojsko, so imeli pravico do vojaške podpore za preživljanje. V Idriji sta jo prejemale dve begunki. Junija 1915 jo je pričela prejemati Genovefa Witwicki, v drugi polovici julija pa so jo dodelili še Mariji Michowicz. Prva je prejemale po 2 kroni 80 vinarjev dnevno, druga pa po 1 krono 99 vinarjev.⁶⁶ V občini Dole sta podporo z začetkom februarja 1915 pričela prejemati Joanna in Mihael Bortnik, saj je mož oz. oče Branislav 2. decembra prejšnjega leta odšel k vojakom. Joanna je prejemale 57 vinarjev, Mihael pa 28 vinarjev dnevne podpore.⁶⁷

Zanimivo je, da begunci, ki so prejemale vojaško podporo, niso bili upravičeni do polne dnevne odškodnine. Njihova dnevna odškodnina je bila namreč tako visoka, da je skupaj z vojaško podporo dosegala enako vsoto, kot so jo prejemale ostali begunci.⁶⁸ Če je bila vojaška podpora višja od polne dnevne odškodnine, je bil tudi končni znesek višji, če pa je bila vojaška podpora nižja od dnevne podpore, je bil končni znesek enak polnemu znesku dnevne odškodnine.

Begunci in bolezn

Beguncem na Kranjskem so po potrebi nudili brezplačno zdravstveno pomoč in zdravila.⁶⁹ Zgodilo se je, da so begunci na Kranjsko že prišli okuženi. Tako je *Slovenec* 5. oktobra 1914 poročal o koleri na Kranjskem. Med prispelimi begunci so odkrili dva primera azijske kolere, in sicer enega v Litiji ter enega v Idriji. Prispevek še dodaja, da so okuženi osebi takoj izolirali ter »odredili vse druge varnostne naprave«.⁷⁰

Ime idrijskega begunca, okuženega s kolero, je bilo Anton Stafiej. To izvemo iz zapisnika mestnega županstva z dne 14. oktobra. Pri županstvu sta se namreč zglasila begunca, ki sta bila železniška uslužbenca in sta bila poklicana nazaj v Galicijo. Oba sta bila v stiku z okuženo osebo, zato so po navodilih dr. Kotzmana, c. kr. okrajnega višjega zdravnika iz

Postojne, sežgali njuni obleki. Karlu Zielinskemu so sežgali plašč, suknjo, podloženo s kožuho, dve bluži, ter nekaj perila v skupni vrednosti 79 kron. Teodorju Czuczmanu pa so sežgali plašč v vrednosti 28 kron. Oba sta se na županstvo obrnila s prošnjo, da se jima povrne naveden znesek, in to karseda hitro, saj sta se morala vrniti v službovanje na progo Zagorz–Chyrow. Županstvo je njuno prošnjo posredovalo na c. kr. okrajno glavarstvo v Logatcu.⁷¹

Sežgali so tudi oblačila in obutev Gašperja Eržena in njegove žene – verjetno zato, ker je okuženi begunec bival pri nji. Poleg tega so razkužili njuno hišo, začasno bolnišnico, še nekaj drugih hiš, v katerih so bivali begunci, ter rudniško gledališče. Občina je za nakup dezinfekcijskih sredstev namenila kar 299 kron.⁷² Vsi ti ukrepi so očitno učinkovali, saj se po tem dogodku kolera ne omenja več.

Kot posledica tega primera kolere je bil ukazán preventivni pregled beguncev v občini Dole.⁷³ Begunce je pregledal rudniški nadzdravnik dr. Ivan Štverak. Zdravstveno stanje beguncev je bilo zadovoljivo, znakov nalezljivih bolezni pa ni našel.⁷⁴

Povratek beguncev železničarjev

Dva tedna po prihodu beguncev v Idrijo je županstvo prejelo dopis, da se bo v kratkem zopet odprla železniška proga Zagorz–Chyrow, zato je bil izdan ukaz, naj se železniško osebje karseda hitro vrne v Zagorz. Iz idrijske občine je prišlo v poštev devet beguncev. Odšli so v dveh skupinah. Zglasiti so se morali pri okrajnem glavarstvu v Logatcu, kjer jih je čakal zdravniški pregled, nato pa pot nazaj v Galicijo. Naročeno jim je bilo, naj pridejo sami, s seboj pa so lahko vzeli le orodje, ki so ga potrebovali za opravljanje službe.⁷⁵

Manj kot mesec dni po odhodu so se železniški delavci vrnili. Ob povratku jih je najprej čakal obvezen zdravniški pregled, nato pa vrnitev v idrijski vsakdanjik.⁷⁶ Po poročanju *Slovenca* so povratniki s seboj prinesli slabe novice: »Zopet sem došli železničarji pripovedujejo, da se pri nekaterih vaseh ne pozna ne hiš, ne vrtov, ne potov, njiv ali travnikov. Vse je razrito, požgano, razstreljeno ali globoko zvoženo.«⁷⁷

Priprava na zimo

Begunci so svoje domove zapuščali v naglici, zato velikokrat s seboj niso mogli vzeti niti najnujnejših

⁶³ ZAL, IDR 102, fasc. 8, Begunci, 20. 10. 1914.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ ZAL, IDR 102, fasc. 8, Begunci, 23. 4. 1915.

⁶⁶ ZAL, IDR 129, fasc. 165, Splošno pisarniško poslovanje.

⁶⁷ ZAL, IDR 102, fasc. 8, Begunci.

⁶⁸ ZAL, IDR 129, fasc. 165, Splošno pisarniško poslovanje, 26. 4. 1915.

⁶⁹ Šega, V naše kraje, str. 52.

⁷⁰ *Slovenec*, 5. 10. 1914, str. 4.

⁷¹ ZAL, IDR 129, fasc. 139, Splošno pisarniško poslovanje, 14. 10. 1914.

⁷² ZAL, IDR 129, fasc. 165, Splošno pisarniško poslovanje, 15. 11. 1914.

⁷³ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 9. 10. 1914.

⁷⁴ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 13. 10. 1914.

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ ZAL, IDR 129, fasc. 139, Splošno pisarniško poslovanje, 18. 11. 1914.

⁷⁷ *Slovenec*, 28. 11. 1914, str. 5.

Marija Chomjak, roj. 1886, 1 čevlje z zavezo / 10 K /, 1 ruto / 2 K / in eno spodnjo obleko / blago 4 K /.

Helena Chomjak, roj. 1907, 1 čevlje z zavezo / 8 K /, in 1 3 parnetno obleko.

Anna Chomjak, roj. 1911, 1 čevlje z zavezo / 4 K / in 1 ob-2 / leko.

Michaline Chomjak, roj. 1913, 1 čevlje z zavezo / 2 K / in 1 obleko. Za pod točko 6,7 in 8 navedene otroke bi bilo treba 10 m parhenta 4 80 v, kar bi znašalo 8 K in druge potrebščine 2 K - 10 K.

Katarina Reguczka, roj. 1877, 1 ruto / kerpo / 2 K, in eno spodnjo obleko / blago 4 K / ter za vžitje ene pernice / tuhne / blaga 4 m.

Bronislaus Reguczka, roj. 1903, za popravo čevljev 2 kroni.

Poročilo o najpotrebnejših oblačilih in obutvi za begunce v občini Dole (ZAL, IDR 102, fasc. 8, Begunci).

stvari. S prihodom zime se je pojavil problem zimске obleke in obutve, ki je večina beguncev ni imela. *Slovenec* je 18. decembra takole pozival civilno prebivalstvo, naj priskoči na pomoč: »Največ beguncev v naglici ni moglo rešiti drugega kakor to, kar so imeli v trenutku pobega na sebi. Mnogo rodbin je bilo na begu ločenih od svojih rednikov. Država se je sicer na dalekosežen način zavzela za te nesrečneže; plačuje stroške njih vzdrževanja v pribežališčih ter jih ob svojih stroških preskrbuje z najpotrebnejšimi oblačili. Toda ta državna oskrbovalna akcija, dasiravno zahteva ogromne vsote, vendar nikakor ne more preskrbovati beguncev z vsem tem, kar neizogibno potrebujejo za vsakdanje življenje. Podpisani pomožni odbor, ki si je stavil za nalogo, da na Kranjskem nastanjenim revnim beguncem po možnosti olajša njih usodo, se obrača do občinstva z iskreno in nujno prošnjo, naj mu nakloni darila v denarju ali naturallijah, da se beguncem preskrbe zimске obleke, čevlji, odeje, živотно in posteljno perilo, jestvine, kurilo in druge vsakdanje potrebščine. Vsak najmanjši dar se hvaležno sprejme.«⁷⁸

Poleg tega se je c. kr. deželno predsedstvo v Ljubljani odločilo nameniti nekaj sredstev za obleko in obutev. Konec novembra je o tem obvestilo županstvo.⁷⁹

Županstvo v Idriji je prejelo 600 kron za nakup potrebnih oblek, perila in obutve. Denarja ni bilo dovoljeno izročiti beguncem; županstvo je moralo samo

nakupiti blago ter oddati naročilo pri krojačih in čevljarjih. Begunke so morale zase in za svoje otroke šivati same. Potreba po oblačilih in obutvi je bila očitno velika, saj je županstvo preseglo odmerjen znesek. Nakupili so v veliki večini le blago, eni družini pa so morali dati obleke narediti, ker si jih ni mogla izdelati sama.⁸⁰

V Dolah je večina beguncev potrebovala en par čevljev in eno obleko. Poleg tega so posamezniki potrebovali še kak kos spodnjega perila ali naglavno ruto. Nakupilo se je tudi nekaj blaga, iz katerega so matere svojim otrokom same sešile potrebna oblačila. Sicer pa so vsi potrebni obrtniki za izdelavo želenih izdelkov bivali v občini. Za obutev sta bila zadolžena Leopold Mlinar in Janez Sedej, za moško obleko Janez Gnezda, za zgornjo žensko obleko za otroke pa Terezija Likar. Žensko in moško spodnjo obleko so begunke sešile same. Stroški so znašali 142 kron 47 vinarjev.⁸¹

Versko življenje beguncev

Med begunci je bilo veliko poljskih in rusinskih duhovnikov, ki so tudi v času begunstva delovali med svojimi rojaki in jim nudili tolažbo.⁸² Časopis *Slovenec* je 28. novembra poročal, da je v Idriji prispel poljski župnik Štefan Bilinski. V mestu je spovedoval rojake, poleg tega je ob nedeljah maševal na Marofu. Ta kraj, ki leži kak kilometer izven Idrije, je izbral zato, ker je

⁷⁸ *Slovenec*, 28. 12. 1914, str. 1.

⁷⁹ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 29. 11. 1914.

⁸⁰ ZAL, IDR 129, fasc. 139, Splošno pisarniško poslovanje, 18. 12. 1914.

⁸¹ ZAL, IDR 102, fasc. 8, Begunci, 3. 12. 1914.

⁸² Šega, V naše kraje, str. 50.

tam stanovalo veliko poljskih družin, k obredu pa so lahko prišli tudi begunci iz Spodnje Idrije.⁸³

Župnik Jelenc v godoviški kroniki poroča, da je poljski župnik stanoval pri usmiljenkah v hiralnici sv. Antona na Marofu. Obiskoval je razkropljene begunce. Na veliko noč 1915 je obiskal tudi begunce v Godoviču in jih spovedal. Maja 1915 se je vrnil v domovino. Tam sta ga čakala nepoškodovana cerkev in župnišče.⁸⁴

Izobraževanje beguncev

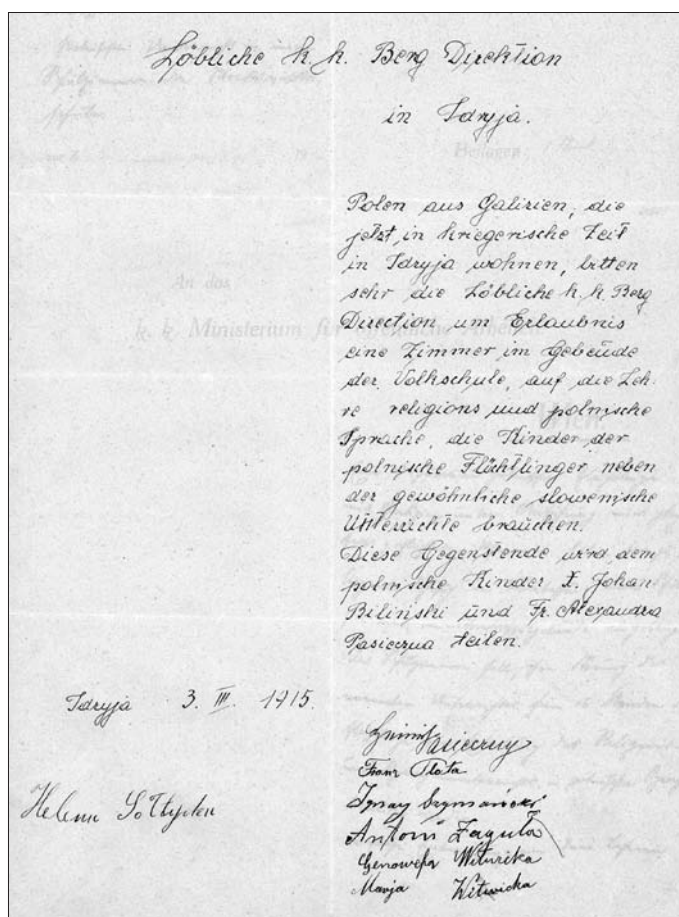
Izobraževanje begunskih otrok se ne omenja pogosto, ohranjena pa je prošnja, pod katero se je podpisalo sedem idrijskih beguncev. Napisana je bila 3. marca 1915, namenjena pa rudniški direkciji v Idriji. Podpisani so se na rudnik obrnili s prošnjo, naj jim da dovoljenje za uporabo ene učilnice v zgradbi ljudske šole. Tam bi Johan Bilinski in Alexandra Pasieczna poljske otroke poučevala verouk in poljski jezik, kar naj bi po njihovih besedah poleg običajnega slovenske-

ga pouka potrebovali. Rudniška direkcija je prošnji ugodila.⁸⁵

V občini Dole so vsi šoloobvezni begunski otroci na Gorah obiskovali enorazredno ljudsko šolo. Šoloobvezni begunski otroci so bili štirje: enajstletni Bronislav Reguczka, devetletna Frančiška Reguczka, sedemletni Jožef Reguczka in sedemletna Helena Chomiak.⁸⁶ Godoviški župnik Jelenc omenja, da je štirinajstletni begunec Gregor Burecily obiskoval šolo v Godoviču, vendar ne dolgo, saj pravi, da se je naučil le 13 črk. Šolo je nehal obiskovati s prihodom pomladi.⁸⁷

Sporočilo v domovino

Idrijski begunci so o svojem položaju vsaj enkrat obvestili domovino. *Slovenski narod* je 23. februarja 1915 objavil dopis, ki ga je prvotno objavila krakowska *Nowa Reforma*. Begunci so v njem poročali: »Peščica Poljakov, po pretežni večini poštni poduradniki iz Dembice in železničarji žive od meseca septem-

Prošnja beguncev za prostor v šolski stavbi, kjer bi imeli pouk v poljščini (ZAL, IDR 55, f. 580).

⁸³ *Slovenec*, 28. 12. 1914, str. 5.

⁸⁴ Podbersič, *Begunci z vzhoda*, str. 384.

⁸⁵ ZAL, IDR 55, fasc. 580, 3. 3. 1915.

⁸⁶ ZAL, IDR 102, fasc. 8, Begunci, 3. 12. 1914.

⁸⁷ Podbersič, *Begunci z vzhoda*, str. 385–386.

bra na Kranjskem v Idriji v bližini Trsta. Imamo tu poljskega svečenika Jana Bilinskega, župnika iz Siemianowke, ki lepo skrbi za nas, nas poseča in tolaži. Na božič je svečenik opravil službo božjo, pri kateri smo peli poljske božične pesmi. Spominjamo se tudi zdravnika Poljaka, ki je odšel na Dunaj. Dokler je bil v Idriji, je nam dr. Mazalek služil z dobrimi nasveti, zdravil brezplačno bolnike in jim celo preskrbeljaval zdravila. Izrekamo svojo zahvalo tudi tukajšnjemu okrajnemu glavarju na njegovi zares očetovski skrbi za Poljake. Ker nimamo poljske šole, obiskujejo naši otroci slovenske šole.«⁸⁸

Kljub vsemu, kar so v zadnjih mesecih doživeli, je iz zapisanega vendarle mogoče zaznati, da so s skupnimi močmi prebrodili marsikatero težavo ter si ustvarili sprejemljiv življenjski prostor.

Pritožbe beguncev

Če je županstvo v Dolah še konec novembra ocenilo, da so bile pritožbe beguncev minimalne, tega ni moglo trditi za začetek novega leta. 9. januarja 1915 je namreč izvedelo, da so se begunci pritožili na c. kr. okrajno glavarstvo v Logatcu. Motilo naj bi jih predvsem vlažno in mrzlo stanovanje, ki jim je povzročalo trganje in glavobole, ter dejstvo, da so o tem obvestili županstvo, to pa ni storilo ničesar. Županstvo je v odgovoru zatrdilo, da so pritožbe »popolnoma neupravičene in pretirane«,⁸⁹ ter nadaljevalo: »V tukajšnji občini je pač malo katera hiša taka, da bi ne bila vlažna. Vzrok temu je, ker so vse hiše zidane iz kamna. To stanovanje, v katerem so sedaj nastanjeni begunci, je svoj čas služilo za šolsko sobo, in če takrat ni bilo take vlage, kot jo opisujejo begunci v svoji pritožbi, jo tudi sedaj ni po krivdi občine oziroma stanovanja samega. V tem stanovanju je velika zidana peč, v kateri lahko pečejo kruh in tudi stanovanje lahko razmeroma dobro grejejo.«⁹⁰

Glavni vzrok vlage naj bi bilo dejstvo, da so begunci kuhinjsko posodo pomivali v sobi, kjer so spali, tam pa naj bi tudi prali in sušili perilo ter pri tem vodo polivali po tleh. Za ta opravila bi lahko uporabili kuhinjo. Na to jih je županstvo večkrat opozorilo, a želenega učinka ni bilo. Po besedah županstva naj bi zadnje čase celo postali »precej ošabni in tako sitni in neznosni, da so postali tako županstvu kakor tudi občinstvu sploh v veliko nadlego in ima županstvo s temi 14 begunci več dela in skrbi kot z vsemi ostalimi občani.«⁹¹

V nobenem primeru beguncem županstvo ne bi moglo dati boljšega stanovanja, saj ga ni imelo na razpolago. V hiši, v kateri so bivali begunci, je bila v prvem nadstropju sicer ena soba prazna, a je lastni-

ca ni hotela dati v najem beguncem, saj se je bala, da bi jo popolnoma uničili. Po mnenju županstva so si begunci zato, ker so jim šli na roko pri njihovih prošnjah, mislili, da lahko dobijo, kar si zaželejo, in zahtevajo nemogoče reči. Godilo naj bi se jim celo bolje kot marsikateremu občanu.⁹²

Iz zapisov je dejansko razvidno, da so se vsaj nekateri begunci obnašali razmeram popolnoma neprimerno. Pri tem stanovanja niso bila edini problem. Pri nakupu oblačil je županstvo posebno pozornost namenilo nakupu kvalitetnega blaga. Očitno to ni bilo dovolj. Mariji Ruszalo so med drugim kupili temnorjavo naglavno ruto. Ona pa se je oglasila pri županstvu in prosila, če bi jo lahko zamenjala za ruto z bolj živimi barvami, saj je ta za »stare babe«. ⁹³ Še bolj absurden se zdi pripetljaj v zvezi s čevlji. Županstvo je hotelo pri lokalnih čevljarjih vsem odraslim begunkam kupiti trpežne in kvalitetne čevlje. Ta predlog pa ni bil povšeči Joanni Bortnik in Mariji Ruszalo, saj naj ne bi mogli čakati čevljarja, poleg tega pa takšnih »kmečkih«⁹⁴ čevljev, kot jih izdelujejo lokalni čevljarji, nikakor ne bi nosili. Obe sta hoteli v trgovini kupljene čevlje. Županstvo je z namenom izogniti se preprirom njuni želji ustreglo in čevlje kupilo v trgovini.⁹⁵

Županstvo je v zaključku navedlo imena beguncev, ki so se obnašali neprimerno. To so bili predvsem Mihael in Marija Ruszalo, Joanna Bortnik in Katarina Reguczka. Opozorilo je, da se v prihodnje proti njim ne bo tako potrpežljivo nastopalo, saj se omenjeni ne zavedajo več svojega žalostnega begunskega položaja ter postajajo vse bolj ošabni.⁹⁶

Tu se begunske pritožbe niso končale. 21. februarja sta se povezali Katarina Reguczka in Ana Piwko ter na županstvu podali novo pritožbo. Zaradi drginje, ki je takrat vladala, so se jima zdele dnevne podpore prenizke, poleg tega pa ni bilo mogoče dobiti dovolj živil, zlasti bele moke. Zato sta prosili za zvišanje dnevne podpore. Hoteli sta se tudi preseliti kam, kjer bi bilo več Poljakov, saj jima je bilo v občini Dole dolgčas, poleg tega pa nista bili navajeni hribovskih krajev in debele snežne odeje. Županstvo je bilo mnenja, da je pritožba glede prenizke podpore upravičena, glede ostalih pritožb pa je menilo, da so neutemeljene oz. nepotrebne, saj »ima vsak človek svoj ukus in če ima čas premišljevati in se mu dobro godi, mu tudi pride na misel, da bi bilo lahko še boljši«. ⁹⁷ Sicer pa bi županstvo odhod teh dveh begunk iz občine sprejelo z velikim veseljem, saj »sta postali v pravem pomenu besede neznosni«. ⁹⁸ Zato je c. kr. okrajno glavarstvo v Logatcu prosilo, naj ustreže

⁸⁸ *Slovenski narod*, 22. 2. 1915, str. 3.

⁸⁹ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 15. 1. 1915.

⁹⁰ Prav tam.

⁹¹ Prav tam.

⁹² Prav tam.

⁹³ Prav tam.

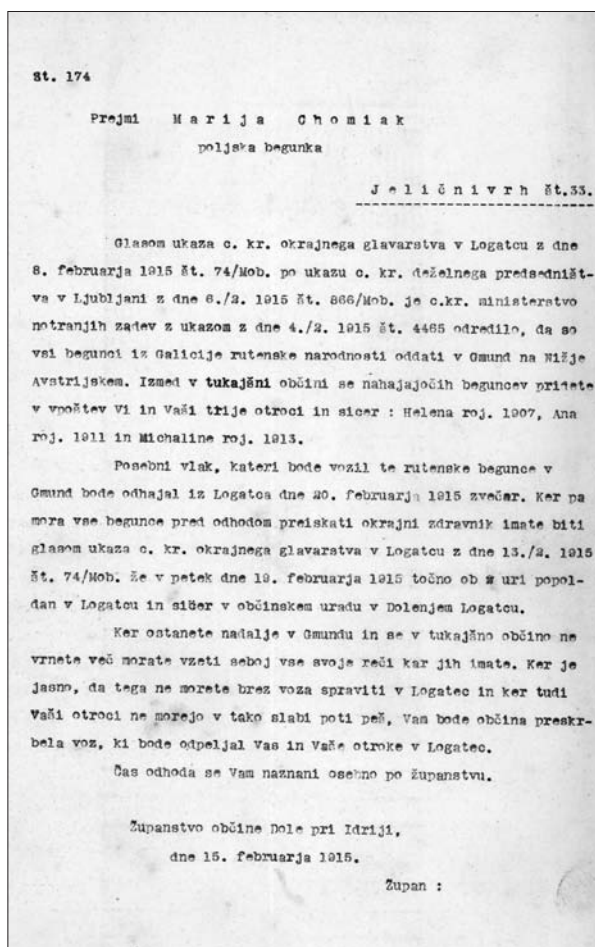
⁹⁴ Prav tam.

⁹⁵ Prav tam.

⁹⁶ Prav tam.

⁹⁷ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 21. 1. 1915.

⁹⁸ Prav tam.

Poziv družini Chomiak za odhod v Gmund (ZAL, IDR 102, Begunci, f. 10).

njuni prošnji, saj bo s tem ustreglo tako njima kakor tudi županstvu.⁹⁹

Peterico beguncev je bilo pripravljeno sprejeti županstvo v Idriji, ki pa je postavilo nekaj pogojev. Županstvo v Dolah bi še naprej moralo preskrbovati begunce, plačevati pa bi jim moralo tudi stanovanje, in sicer po 10 kron na mesec. Takih pogojev županstvo v Dolah ni bilo pripravljeno sprejeti in do selitve ni prišlo.¹⁰⁰

Zgodba družine Ruszalo

Iz več ohranjenih dokumentov sestavljena zgodba zakoncev Ruszalo ponazarja tegobe in težave, s katerimi se je spopadalo veliko beguncev.

25. oktobra 1914 sta se pri županstvu v Dolah zglasila zakonca Mihael in Marija Ruszalo s prošnjo, da bi se rada vrnila v Stanislav v Galiciji, kjer so pri Marijini sestri Geniji Filipovski ostali njuni štirje otroci. Helena, Marija, Zofija in Vladislav so bili stari od dveh let in pol do devet let. Mati Marija je pove-

dala, da ves čas joka ter da jo zaradi skrbi močno boli glava. Prošnja je bila posredovana na c. kr. okrajno glavarstvo v Logatecu.¹⁰¹

Odgovor ni bil ravno spodbuden. Odpotovala bi lahko le, če bi šla v kak kraj izven bojnega okraja in če bi si lahko sama pokrila potne stroške, saj so v tistem obdobju na državne stroške potovali le moški uslužbenci pošte in železnice.¹⁰² To ju ni odvrnilo od njune namere. Nekaj denarja sta imela, vendar verjetno ne dovolj, da bi odpotovala oba. Zato se je na pot podal samo Mihael. Odšel je 26. novembra, vrnil pa se je 31. decembra. Otrok ni pripeljal s seboj. Zakaj, ni zapisano.¹⁰³

15. februarja 1915 je Mihael odšel v črnovojniško službo.¹⁰⁴ Nekaj dni zatem je njegova žena Marija zaprosila, da bi ji dovolili odhod nazaj v Stanislav v Galicijo k njenim štirim otrokom, saj tu sama ni imela nič početi.¹⁰⁵ Odgovor na njeno prošnjo je bil že znan. Odhod bi ji dovolili le, če bi imela dovolj de-

⁹⁹ Prav tam.

¹⁰⁰ Prav tam.

¹⁰¹ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 25. 10. 1914.

¹⁰² ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 30. 10. 1914.

¹⁰³ ZAL, IDR 102, fasc. 8, Begunci, 7. 1. 1915.

¹⁰⁴ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci.

¹⁰⁵ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 23. 1. 1915.

narnih sredstev za prevoz in nadaljnje preživljanje.¹⁰⁶ Selitev je morala počakati še nekaj mesecev.

Medtem je županstvo 5. marca Marijo poslalo v hiralnico sv. Antona v Spodnji Idriji, ker je zbolela, v občini pa ni bilo nikogar, ki bi jo oskrboval. V zapisu ni omenjeno, katera bolezen jo je napadla, zapisano pa je, da se je obnašala, kakor da bi se ji bledlo.¹⁰⁷ Odhod je obolelo precej razburil, po nekaj urah pa se je le pomirila. Po pregledu pri zdravniku je ta povedal, da bi jo morali v hiralnico napotiti že prej, da pa tudi niso bili prepozni.¹⁰⁸

Bivanje v hiralnici ji ni najbolj ustrezalo, saj se bolnica ni držala hišnega reda. Županstvo je vodstvu hiralnice naročilo, naj proti bolnici nastopa kar najstrožje. Če tudi to ne bi pomagalo, jo je bilo pripravljeno vzeti nazaj v občino, kjer pa bi jo dalo pod najstrožje nadzorstvo in kaznovalo za vsak prestop. Bolnici je vodstvo hiralnice povedalo, kaj županstvo zahteva od nje, ona pa je hotela le povratek v občino Dole. Vodstvo hiralnice jo je hotelo zadržati v svoji oskrbi, saj naj bi bila bolna na živcih in histerična.¹⁰⁹ V hiralnici je ostala do 25. maja.¹¹⁰

Med bivanjem v hiralnici je na c. kr. ministrstvo za notranje zadeve ponovno poslala prošnjo, da bi ji dovolili preseliti se v Mährisch Ostrau (danes Ostrava). Prošnji niso ugodili, je pa ministrstvo za notranje zadeve odredilo, naj begunko preselijo v Chotzen (danes Choceň) na Češkem.¹¹¹ Pred odhodom je Marija ozdravela; tako je ocenil zdravnik, ki jo je pregledal. Županstvo pa je c. kr. okrajnemu glavarstvu v Logatcu sporočilo, da je imenovana telesno in duševno popolnoma zdrava ter sposobna brez spremstva opraviti dolgo vožnjo v Chotzen.¹¹² 25. maja je odpotovala na Češko.¹¹³

Odhod beguncev

Po porazih v zimskih ofenzivah v Karpatih je avstro-ogrski vojski z nemško pomočjo spomladi 1915 uspelo premagati Ruse in jim iztrgati večji del Galicije.¹¹⁴ To je pomenilo, da so se lahko galicijski begunci začeli vračati domov. Prvi so se vračali tisti, ki so imeli bivališča na območju skupine A, torej v zahodni polovici Galicije. Povratek na območje B je bil omejen na nekatere politične okraje, medtem ko povratek v okraje skupine C ni bil mogoč, saj je bila na tem območju še vedno ruska vojska.¹¹⁵ Organizacija je prevzelo ministrstvo za notranje zadeve. Begunci so bili pozvani, naj se v roku treh tednov vrnejo

domov, sicer bodo izgubili državno podporo. Tiste begunce, ki se na svoje domove niso mogli vrniti, so oblasti premeščale v begunska taborišča na območju današnje Avstrije, saj so v tem času na Kranjsko že začeli prihajati primorski begunci.¹¹⁶

Idrijo je prvih 20 beguncev zapustilo v začetku julija, ostalo pa jih je še 39.¹¹⁷ Število se je spet drastično znižalo v drugi polovici avgusta, ko je v Idriji ostalo samo še 6 beguncev.¹¹⁸ Ta odhod sovпада z novico v *Slovenecu* z dne 16. avgusta, ki je galicijske begunce iz okrajev Lancut, Nisko in Tarnobrzeg pozival, naj se vrnejo na svoje domove.¹¹⁹ Zadnjih šest beguncev je Idrijo zapustilo v drugi polovici septembra 1915.

Za begunce iz Spodnje Idrije, ki so bivali pri prebivalstvu, ni mogoče z gotovostjo trditi, kdaj so mesto zapustili. Družine, ki so bile nastanjene v hiralnici, pa so odhajale v naslednjem zaporedju: družina Šlipko je mesto zapustila 25. marca,¹²⁰ družina Yendruč je 25. maja odpotovala na Češko,¹²¹ družina Cygan pa se je od Spodnje Idrije poslovila 12. avgusta.¹²²

Občino Dole je družina Chomiak zapustila že 19. februarja. Dva tedna pred tem je namreč ministrstvo za notranje zadeve odredilo, da morajo vsi galicijski begunci rutenske narodnosti odpotovati v Gmund v Spodnjo Avstrijo.¹²³ Datum odhoda ostalih sedmih beguncev ni znan.

Begunci iz Črnega Vrha so odpotovali julija,¹²⁴ Godovič pa so zapustili avgusta. Godoviške begunce je pot vodila v begunska taborišča na Češkem.¹²⁵

S tem se je v teh krajih končalo obdobje beguncev z vzhoda, hkrati pa se je že začelo obdobje beguncev z območja soške fronte.

Soška fronta in nadaljevanje vojne

23. maja 1915 je Italija izročila vojno napoved Avstro-Ogrski. Odprla se je nova, jugozahodna fronta, katere južni del je potekal čez slovensko ozemlje.¹²⁶ Kranjska je spadala v ožje vojno območje, ki se je delilo na etapno območje in območje vojaških operacij. Kordonska črta, ki je delila ti dve območji, je potekala prav čez Idrijo. Ti kraji so prišli pod vojaško oblast. Gibanje je bilo omejeno, za potovanje v zaledje je bil

¹⁰⁶ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 25. 1. 1915.

¹⁰⁷ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 7. 3. 1915.

¹⁰⁸ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 12. 3. 1915.

¹⁰⁹ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 16. 4. 1915.

¹¹⁰ ZAL, IDR 102, fasc. 8, Begunci, 30. 5. 1915.

¹¹¹ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 18. 5. 1915.

¹¹² ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 22. 5. 1915.

¹¹³ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 30. 5. 1915.

¹¹⁴ Šega, V naše kraje, str. 52.

¹¹⁵ Prav tam.

¹¹⁶ Prav tam.

¹¹⁷ ZAL, IDR 129, fasc. 165, Splošno pisarniško poslovanje, 2. 7. 1915.

¹¹⁸ ZAL, IDR 129, fasc. 165, Splošno pisarniško poslovanje, 9. 9. 1915.

¹¹⁹ *Slovenec*, 16. 8. 1915, str. 4.

¹²⁰ ZAL, IDR 99, Spisi 1912–1915, Dokumenti 1915, 9. 5. 1915.

¹²¹ ZAL, IDR 99, Spisi 1912–1915, Dokumenti 1915, 1. 7. 1915.

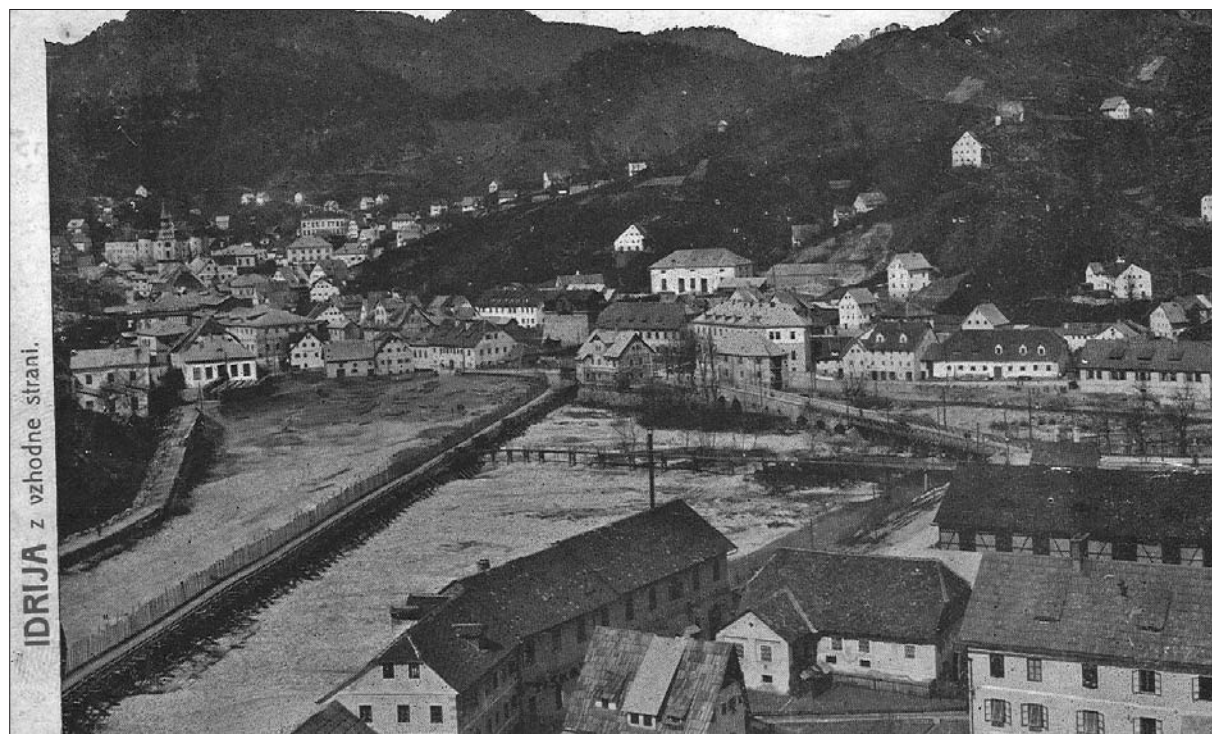
¹²² ZAL, IDR 99, Spisi 1912–1915, Dokumenti 1915, 1. 9. 1915.

¹²³ ZAL, IDR 102, fasc. 10, Begunci, 15. 2. 1915.

¹²⁴ Batič, Begunci, str. 125.

¹²⁵ Podbersič, Begunci z vzhoda, str. 386.

¹²⁶ Vidrih Lavrenčič, Odprtje soške fronte, str. 6.

Idrija z vzhodne strani med prvo svetovno vojno (ZAL, IDR 218, album Franzini).

potreben potni list. Poštni promet je nadzorovala vojaška cenzura.¹²⁷

Že tako obubožano ljudstvo se je znašlo v še hujši stiski. Splošno pomanjkanje hrane so še zaostrovali lačni vojaki v okolici Idrije, saj so pri lokalnih trgovci kupovali hrano, ki je bila namenjena prebivalstvu. Posredovati je morala celo deželna vlada. Pri 5. armadnem poveljstvu je dosegla, da vojska ni več kupovala hrane v Idriji.¹²⁸ Kljub temu se je prebivalstvo mnogokrat odpravilo v Poljansko dolino ali proti Vrhniki h kmetom ponudit razne uporabne predmete v zameno za živila.¹²⁹

Odrptje nove fronte je sprožilo nov val beguncev. V notranjost monarhije se je preselilo okoli 80.000 Slovencev. Od teh jih je približno 30.000 odšlo v begunska taborišča, ostali, ki so se lahko preživljali sami, pa so se naselili na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem.¹³⁰ Prišli so tudi na območje Idrije. Z njihovim prihodom se je še povečalo število ljudi, ki se niso bili sposobni preskrbovati sami.

Idrija je bila podvržena še eni novi nevarnosti. Italijanska vojska se je posluževala letal za bombardiranje civilnih objektov. Cilji bombnih napadov so bile strateške točke, npr. bolnišnice ali industrijski obrati. V Idriji so bili največkrat cilji rudniški objekti, elektrarna in mostovi, ob tem pa je bilo poškodova-

nih tudi nekaj zasebnih hiš. Mesto so bombardirali 20. in 27. aprila, nato pa še sedemkrat v juliju 1917. V najboljšežnejšem napadu 7. julija so na mesto odvrgli 60 rušilnih in žažigalnih bomb.¹³¹

V težkih vojnih razmerah so ljudje živeli do »ču-deža pri Kobaridu«, ko je konec oktobra 1917 avstrijsko-nemški vojski uspelo prebiti frontno linijo in Italijane potisniti do reke Piave.¹³² Idrijsko območje ni bilo več frontno zaledje, gorja pa seveda še ni bilo konec. Vojna se je vlekla še celo leto, z njo pa vse hujše pomanjkanje. V zadnjem letu vojne je bila lakota nevzdržna. Rudniški delavci so spomladi fizično obračunali z rudniškim predstojnikom Josipom Billekom, saj so mu očitali vrsto nepravilnosti pri preskrbi prebivalstva med vojno.¹³³ Jeseni je Idrijo prizadela še epidemija španske gripe. Mesto je bilo popolnoma obubožano.¹³⁴ Idrijski narodni svet, ki je začel z večjo intenzivnostjo delovati po razglasitvi države SHS 29. oktobra 1918, se je trudil izboljšati življenjske razmere. Svet so sestavljali odposlanci Dragotin Lapajne, Franc Tavzes, Ivan Štravs in dr. Dragotin Lončar. Narodni svet je prevzemal oblast v svoje roke. Odslovil je Billeka, razglasil je uporabo slovenščine v vseh uradih, odstranil je nemške napise ter na gradu izobesil jugoslovansko zastavo. Poleg tega je zaradi grožnje delavskih nemirov izvolil vodje

¹²⁷ Rudolf, Vstop Italije, str. 131.

¹²⁸ Hodnik, Idrija v prvem letu, str. 27.

¹²⁹ Kavčič, Ob 100-letnici, str. 17.

¹³⁰ Krašovec, Vojna pregnala množice ljudi, str. 30.

¹³¹ Pešak Mikec, Bombardiranje civilnih objektov, str. 26.

¹³² Vidrih Lavrenčič, Zaključni boji, str. 42–43.

¹³³ Hodnik, Idrija v letih 1918–1922, str. 61.

¹³⁴ Kavčič, Ob 100-letnici, str. 17–19.

odsekov za narodno obrambo, prehrano, finančne zadeve, promet, šolstvo, zdravstvene zadeve, javna dela, pravosodje in obrtni zadeve.¹³⁵

Konec vojne in prihod Italijanov

3. novembra 1918 je Avstro-Ogrska sklenila premirje z antantnimi silami,¹³⁶ Nemčija pa je premirje podpisala 11. novembra ob enajsti uri.¹³⁷ Svetovne morije je bilo konec. Po podpisu premirja je italijanska vojska dobila dovoljenje za zasedbo ozemelj, ki so bila Italijanom obljubljena v Londonskem sporazumu. Prva italijanska izvidnica je v Idrijo prišla že 4. novembra. Narodni svet se je zaradi strahu pred zasedbo po nasvet obrnil na Narodno vlado v Ljubljani. Ta je imela Italijo za zmagovalko, zato je narodnemu svetu v Idriji predlagala, naj Italijane sprejme temu primerno. Narodni svet je kljub nestrinjanju meščane pozval, naj ob prihodu italijanske vojske ohranjajo red in mir. Italijani so v Idrijo vkorakali 15. novembra. Posle je prevzelo italijansko vojaško poveljstvo, narodni svet pa so Italijani razpustili.¹³⁸ 18. novembra je okoli 300 vojakov prispelo tudi v Črni Vrh. Vzpostavili so vojaško oblast.¹³⁹ Za idrijske kraje se je začelo novo obdobje zgodovine. Razočaranje, ki je sledilo spoznanju, da po štirih letih trpljenja prihaja nov zatirajoči oblastnik, pa je bilo nepredstavljivo.

Zaključek

Obdobje vojne je bilo za Idrijo in okoliška naselja že samo po sebi zahtevno. Primanjkovalo je vsega, še posebej živil. Lega in oddaljenost od železnice sta problem aprovizacije še stopnjevali. V takih razmerah so iz oddaljene Galicije prispeli še begunci. Ti so zapustili svoje kmetije in prišli v popolnoma drugačen svet Idrijskega hribovja. Kljub draginji so jih domačini sprejeli medse in jim po svojih močeh pomagali. Čeprav je predvsem v Dolah prihajalo do pritožb s strani prišlekov, so domačini in begunci bivali v sožitju.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ZAL IDR – Zgodovinski arhiv Ljubljana Enota v Idriji
 IDR 55 – Rudnik živega srebra Idrija.
 IDR 67 – Gimnazija Jurija Vege Idrija.
 IDR 99 – Občina Spodnja Idrija.
 IDR 100 – Občina Čekovnik.

IDR 102 – Občina Dole.
 IDR 129 – Občina Idrija.
 IDR 218 – Zbirka razglednic in fotografij.

ČASOPISNI VIRI

Slovenec, 1914, 1915.
Slovenski narod, 1915.

LITERATURA

- Batič, Matic: Begunci. *Črni Vrh pod Avstro-Ogrsko* (ur. Ivan Rudolf). Črni Vrh: v samozaložbi, 2014, str. 125–127.
- Batič, Matic: Začetek prve svetovne vojne. *Črni Vrh pod Avstro-Ogrsko* (ur. Ivan Rudolf). Črni Vrh: v samozaložbi, 2014, str. 103–109.
- Brodnik, Vilma: Preskrba beguncev in vojnih ujetnikov v Ljubljani med prvo svetovno vojno. *Kronika* 37, 1989, str. 226–230.
- Hodnik, Mira: Idrija v letih 1918–1922 – obdobje treh držav. *Kronika* 57, 2009, str. 59–72.
- Hodnik, Mira: Idrija v prvem letu velike vojne. *Idrijski razgledi* 60, 2015, str. 22–28.
- Kavčič, Janez: Ob 100-letnici zgodovinske prelomnice in tragične preizkušnje. *Idrijski razgledi* 60, 2015, str. 15–21.
- Krašovec, Teja: Vojna pregnala množice ljudi. *V zaledju soške fronte* (ur. Judita Šega). Ljubljana: Pokrajinski arhiv Koper, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gornjesavski muzej Jesenice, Tolminski muzej, 2015, str. 29–32.
- Nečak, Dušan in Božo Repe: *Prelom: 1914–1918*. Ljubljana: Sophia, 2005.
- Pešak Mikec, Barbara: Bombardiranje civilnih objektov. *V zaledju soške fronte* (ur. Judita Šega). Ljubljana: Pokrajinski arhiv Koper, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gornjesavski muzej Jesenice, Tolminski muzej, 2015, str. 25–26.
- Podbersič, Renato: Begunci z vzhoda in godoviška kronika. *Kronika* 52, 2004, str. 379–389.
- Rudolf, Ivan: Vstop Italije v vojno. *Črni Vrh pod Avstro-Ogrsko* (ur. Ivan Rudolf). Črni Vrh, v samozaložbi, 2014, str. 129–143.
- Svetlik, Cvetko: Pomoč vojakom na fronti – iz zapisnikov sej Marijine družbe iz Spodnje Idrije. *Idrijski razgledi* 60, 2015, str. 124–125.
- Šega, Judita: V naše kraje pridejo begunci. *Kuge, lake in vojske – reši nas, o Gospod!* (ur. Jože Suhadolnik). Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2014, str. 47–53.
- Vidrih Lavrenčič, Lilijana: Odprtje soške fronte. *V zaledju soške fronte* (ur. Judita Šega). Ljubljana: Pokrajinski arhiv Koper, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gornjesavski muzej Jesenice, Tolminski muzej, 2015, 6–7.

¹³⁵ Hodnik, Idrija v letih 1918–1922, str. 60–62.

¹³⁶ Prav tam, str. 60.

¹³⁷ Rudolf, Vstop Italije, str. 140.

¹³⁸ Prav tam.

¹³⁹ Rudolf, Vstop Italije, str. 141.

Vidrih Lavrenčič, Lilijana: Zaključni boji na soški fronti. *V zaledju soške fronte* (ur. Judita Šega). Ljubljana: Pokrajinski arhiv Koper, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gornjesavski muzej Jesenice, Tolminski muzej, 2015, 42–43.

S U M M A R Y

Refugees in Idrija and the surrounding villages in the period 1914–1915

On 28 July 1914, Austria-Hungary declared war on Serbia and, one month later, the monarchy was fighting on both the Balkan and the Eastern Front. In both areas, the opening of hostilities also gave rise to the question of civilians, with thousands leaving their homes in search of safety. On 11 August, Emperor Franz Joseph issued a state code on the protection of civilian persons that were removed from their homes for military purposes. Refugees were resettled into the monarchy's interior, including Carniola, where they were taken in by local communities. Refugees from Dalmatia were housed, among others, in the Municipality of Godovič, but not in other settlements that were then independent municipalities and now form part of the Municipality of Idrija. Refugees from Galicia and Bukovina, however, were distributed across all Carniolan municipalities—i.e., Idrija, Spodnja Idrija, Godovič, Dole, and Črni Vrh.

The only municipalities that were exempt from receiving refugees were those of Sv. Vid, Čekovnik and Vojsko, due to their mountainous position and poor accessibility. The first refugees arrived in Idrija at the end of September and in early October 1914. As most newcomers had no money, the state granted them daily allowance in the amount of 70 vintners for adults and 40 for children. In addition, the wives and children of enlisted refugees received military benefits. One refugee brought cholera to Idrija and the mayoralty took all the necessary measures to successfully prevent the disease from spreading. Owing to the refugees' desolate situation, the provincial governorship in Ljubljana decided in early winter to allocate a portion of funds for their clothing and shoes. Mayoralties bought the necessary materials, while clothes and shoes were made by local shoemakers and tailors. The refugees' spiritual needs were tended to by the Polish parish priest Štefan Bilinski, who confessed them and administered Sunday masses in the Polish language. In Idrija, refugees successfully petitioned for a room in the local people's school building, where their children could learn liturgy and the Polish language. However, there were also several complaints, especially from the refugees housed in the Municipality of Dole. They complained about the damp housing conditions and some female refugees even expressed their dissatisfaction with the colour of their clothes and the make of their shoes. The first refugees left Idrija in the spring of 1915, after the Austro-Hungarian and German armies defeated the Russians during the winter offensives in the Carpathians. Some returned to their homes and others left for refugee camps, as Carniola had already started receiving refugees from the Isonzo Front.